

O jeziku zadarskoga prikazanja o Juditi*

Josip Galić

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru

jgalic@unizd.hr

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod naslovom *Komedia od Juditi* čuva se latinični rukopis prikazanja nepoznatoga autora za koji se smatra da je nastao na nekom od otoka zadarskoga područja krajem 17. ili početkom 18. stoljeća (usp. Morović 1973; Tomasović 1985). Premda tvrdnje o području nastanka teksta počivaju na njegovim jezičnim osobitostima, jezik rukopisa dosad nije detaljno opisan. U ovome se radu opisuju fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti *Komedije od Juditi* te se pokušavaju utvrditi jezične pojave koje pokazuju da je tekst nastao upravo na zadarskome otočnom području. Pokušava se također utvrditi podupire li jezična slika teksta tvrdnju da je on nastao krajem 17. ili početkom 18. stoljeća. S tim se ciljem jezične osobitosti rukopisa uspoređuju sa stanjem u suvremenim otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja, ali i sa stanjem u starijim rukopisima (matičnim knjigama, oporukama, neliturgijskim zborničkim tekstovima itd.) nastalim na tome području.

KLJUČNE RIJEČI: *Komedia od Juditi*, jezične osobitosti, čakavsko narječje

1. Uvod

Biblijska je starozavjetna priča o Juditi nadahnjivala hrvatske pisce i prepisivače na različitim stranama i u različitim vremenima. Stožerno mjesto među hrvatskim *Juditama* zauzima, dakako, spjev Splićanina Marka Marulića *Judita*, napisan 1501. godine, a prvi put otisnut u Mlecima dvadeset godina kasnije. Priča o Juditi inspirirala je i Dubrovčane, i to Antuna Gleđevića, kojemu se pripisuje ranonovovjekovna rukopisna drama *Oslobođenje Betulije* (usp. Rafolt i Tatarin 2010), te Ignjata Đurđevića, autora ulomka *Početak tragedije imenovane Judita*. U Vrbniku na otoku Krku Josip Bratulić (1985: 65–66) pronašao je fragment teksta *Tragedije*

* Rad je izložen na Jezikoslovno-književnom skupu *Domaća rič 14* (Sali, 26. – 27. travnja 2019.).

od Judite, koji je po rukopisu pripisao Ivi Roši. Jedan je dramski tekst nadahnut starozavjetnom pričom o Juditi, naslovljen *Komedia od Juditi*, nastao i na zadarskome području krajem 17. ili početkom 18. stoljeća (usp. Morović 1973: 90). U Slavoniji su pak prozni dramski tekst *Judit, victrix Holofernus* oko 1770. godine prikazivali polaznici franjevačke gimnazije u Brodu (usp. Rafolt i Tatarin 2010: 132–133). Starozavjetna Judita ostaje izvor nadahnuća i u (naj)novijim vremenima. Miro Gavran simbolično je 2001. godine objavio roman *Judita*, Boris Senker 2004. godine prikazanje *Judit*, a “nova čitanja Marulića ponudili su tijekom XX. stoljeća Vojmil Rabadan i Boris Papandopulo, Dunja Robić i Milutin Vandekar te Frano Parać u mediju glazbenih vrsta” (Pavlović 2007: 314).

Predmet je našega zanimanja u ovome radu zadarsko prikazanje o Juditi, konkretno njegove jezične osobitosti. Zadarski se latinični rukopis sastoji od 25 listova formata 20 x 14 cm te se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 5256. Ispisan je “nemarnom rukom i prepun je naknadnih ispravaka i dopuna sa strane teksta i povrh redaka” (Morović 1973: 90). Prikazanje ima 983 stiha, među kojima prevladavaju dvanaesterički distisi, dok je manje osmeračkih distiha. Godine 1973. na stranicama *Zadarske revije* u cijelosti je prikazanje objavio Hrvoje Morović (1973). Mirko Tomasović (1985: 197) pretpostavlja da tekst “potječe (...) od nekog popa ili redovnika u blisku dodiru s pukom”, a sugerira i da je mogao nastati prema talijanskome predlošku (usp. Tomasović 1985: 198, 201). Lokaliziranje nastanka teksta u zadarsku otočnu čakavsku sredinu počiva na njegovoj jezičnoj slici. Morović (1973: 90) ističe da je u pitanju “čista čakavština zadarskih otoka” te da “[p]rikazanje ima više dijalekatskih naslaga nego ijedno starije književno djelo nastalo u zadarskom kraju”. Unatoč tim tvrdnjama podrobna jezična analiza teksta dosad nije provedena, niti su, osim općih napomena o jeziku prikazanja poput spomenutih Morovićevih, izdvojene konkretne jezične činjenice koje upućuju na zadarsko područje. Upravo je utvrđivanje takvih jezičnih pojava u tekstu temeljni cilj ovoga rada. Osim toga, pokušat će se utvrditi podupire li jezična slika teksta Morovićevu tvrdnju, izvedenu na temelju grafičkih osobina rukopisa, da je on nastao krajem 17. ili početkom 18. stoljeća.¹ Iz toga će razloga jezične osobitosti prikazanja biti uspoređene sa stanjem u suvremenim otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja, ali i sa stanjem u starijim rukopisima

¹ Otprilike u to razdoblje nastanak rukopisa smješta i Tomasović (1985: 197). On smatra da je “prikazanje nastalo na nekom od otoka u blizini Zadra u drugoj polovini, vjerojatno potkraj, XVII. stoljeća”.

nastalim na tome području – glagoljskim matičnim knjigama župa u Bibinjama (GM Bibinje) i Kalima (GM Kali), odnosno na Olibu (GM Olib) i Ravi (GM Rava), i to uglavnom s onim zapisima u matičnim knjigama koji su nastali u razdoblju od početka 17. stoljeća do polovice 18. stoljeća², kao i s dosadašnjim rezultatima istraživanja drugih matičnih knjiga zadarskoga područja (Vigato 2014, 2016, 2017b), oporuka sa sjeverozapadnih otoka zadarskoga područja nastalih pretežno od kraja prve polovice 17. stoljeća do sredine druge polovice 18. stoljeća (Vigato 2017a) te *Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva*, hrvatskoglagoljskoga neliturgijskog zbornika koji je 1617. g. ispisao ravski kapelan Mikula Fatević (Galić 2018). U prikupljanju građe služili smo se preslikama izvornika³ i Morovićevo transkripcijom. Uz svaki se primjer u nastavku u zagradi navodi list na kojem je potvrđen u izvorniku.

2. Jezik Komedije od Juditi

2.1. Fonološke osobitosti

Odras je jata u tekstu ikavsko-ekavski, a raspodjela ikavizama i ekavizama u načelu slijedi pravilo koje su utvrdili Luka Jakubinski i Karl H. Meyer. To znači da se jat u položajima u kojima se nalazio pred dentalima *d, l, n, r, s, t, z* (i konsonantskim skupinama *st, zd, sn, sm, zn, zm, zl, zv, sl, sv, tr, dr*) iza kojih nije stajao prednji vokal u tekstu pretežno odrazio ekavski, dok je u ostalim kontekstima njegov odraz ikavski: *vernu* (1v), *del* (3r), *let* (5r), *delo* (5v, 13v), *bledost* (6v), *kolena* (7r, 16r), *verujmo* (13r), *zaveta* (14v) || *dvi* (1r), *grihov* (3r), *vikovitu* (6r), *nika* (6v), *gnivan* (8r), *kripost* (9r), *riče* (12r), *utihu* (12v), *pobigla* (16r), *čovik* (16r), *lipe* (16v), *smiha* (21v), *uvik* (23r). Za određivanje područja na kojem je tekst mogao nastati relevantna je činjenica da je potvrđeno nekoliko primjera odstupanja od pravila Jakubinskoga i Meyera, i to uvijek na način da su ikavski odrazi potvrđeni i u primjerima u kojima bi se prema tom pravilu očekivali ekavski odrazi jata: *dilo* (1v), *zapovida* (2r), *naprida* (4r), *nevirni* (10v), *svidočanstvo* (11r), *tilu* (12v), *svitovanje* (13r), *svitlosti* (18v), *dila* (20v), *svit* (25r). Veću čestotnost ikavizama od očekivane prema pravilu Jakubinskoga i Meyera u tekstu nastalu na srednjo-

² U pregledavanju smo se služili dostupnim transliteracijama. Usp. GM Bibinje, GM Kali, GM Olib, GM Rava.

³ Djelatnicima Zbirke starih rukopisa i knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu zahvaljujem što su mi omogućili uvid u digitalne preslike izvornika.

čakavskome području razložno je povezivati s blizinom ikavskih mjesnih govora, što bi upravo (šire) zadarsko područje, s obzirom na blizinu južnočakavskih (ikavskih) govora⁴, moglo kvalificirati izglednim za nastanak rukopisa. Potvrde za to pruža stanje u suvremenim srednjočakavskim otočnim govorima zadarskoga područja, u kojima je narušavanje pravila Jakubinskoga i Meyera u korist ikavskoga odraza jata razmjerno često (usp., npr., Benić /2014: 57–61/ za Kukljicu i druge ugljanske govore; i Špralja /2016a: 44/ za govor Zaglava na Dugom otoku), kao i stanje u starijim tekstovima ili kodeksima čiji se nastanak vezuje uz zadarsko područje, primjerice u *Zborniku u Berčićevoj zbirci br. 5* (15. st.), *Fatevićevu zborniku duhovnoga štiva* (1617. g.) (usp. Galić 2018: 113–131), oporukama s Molata, Ista, Oliba i Silbe nastalim od kraja 16. do 18. stoljeća (usp. Vigato 2017a: 145), u matičnim knjigama otoka Rave (usp. Vigato 2016: 31) i u fra Ivanovu spjevu *Historija od Filomene* iz 1672. g. (usp. Kapetanović 2003: 136), u kojima su također ikavizmi potvrđeni u primjerima u kojima bi se prema pravilu Jakubinskoga i Meyera očekivao ekavski odraz jata. Potvrđeni su u tekstu i hiperikavizmi *vičera* (9r) i *vičerat* (19v), koji su uobičajeni u suvremenim čakavskim govorima (usp. Benić 2014: 62; Špralja 2016a: 50).

Jaki se poluglas u tekstu pretežno odrazio kao *a*: *starac* (2v), *dan* (5r), *vas* ‘sav’ (7v), *otac* (9r), *danas* (11r), *pas* (17v). Potvrđeni su i primjeri tzv. jake vokalnosti, tj. reflektiranja slaboga poluglasa u *a*: I jd. *manum* (9r, 15v, 19r), *kadi* (11r), *va* (1r, 14r, 22r). Uz navedeni je oblik *kadi*, potvrđeno i *gdi* (11r), dakle s ispadanjem slaboga poluglasa, i to u istome stihu u kojem je zabilježen i oblik *kadi*: *kadi jest Bog njihov, al gdi se nahodi* (11r). U suvremenim se otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja ponegdje još uvijek može čuti ili se barem donedavno mogao čuti oblik *kadi/kade* (usp. Špralja 2016a: 33^F; Galić 2017: 24), no u dijelu je govora zabilježen samo oblik *di* (za ugljanske govore usp. Benić 2014: 337; za dugootočki zaglavski govor usp. Špralja 2016a: 34). Usporedna bi se pak upotreba oblika *kadi* i *gdi* u istome stihu mogla tumačiti i metričkim razlozima.

Prednji se nosni vokal pretežno odrazio u *e*: *pet* (11v), *osvetimo* (13r), *uzet* (15r). Zanimljivo je da takav odraz u tekstu izrazito prevladava i u položajima u kojima se prednji nosni vokal nalazio iza *č, ž, j* (i *l*), odnosno da je prijelaz *ε > a* iza palatala potvrđen u svega dvama primjerima: *počel* (1v), *počeli* (5r), *jet* ‘uhvatiti’ (9v), *žejum* (10v), *žeje* (11r), *prijeli* (12v), *pojet* (17v) || *obujali* (14r), *počala* (16r). U svjetlu opće jezične slike teksta, u kojem čakavske crte inače vrlo jasno dolaze do

⁴ Već su pašmanski govori ikavski, tj. ubrajaju se u južnočakavski dijalekt (usp. Lisac 2009: 139).

izražaja, malobrojnost potvrda za $e > a$ vjerojatno bi se, kao i neke druge jezične činjenice, mogla objašnjavati svojevrsnim književnojezičnim stiliziranjem, odnosno namjernim bilježenjem odraza e iza \check{c} , \check{z} , j (i l) na području na kojem je prijelaz u a u navedenim kontekstima, kako sugeriraju primjeri kao *počala* i *obujali*, inače uobičajen. Stražnji se nosni vokal očekivano dosljedno odrazio u u , jednako kao i $*l$: A jd. *bradu* (1v), *tuga* (2r), *put* (2v), *poginut* (3r), A jd. *ruku* (6r), G mn. *zub* (12v), 2. jd. prez. *budeš* (16r), G jd. *muža* (25r) || *puno* (1v), *suze* (2v), *sunčene* (18v), *puk* (19r).

Na mjestu $*r$ u glavnini se primjera u tekstu ostvaruje *er*, a u vrlo malome broju primjera *ar*: *tersje* (2r), *serci* (2r), *berže* (3r), *merve* (3r), *sercu* (3v), *berzo* (4r), *skerb* (4v), *kerve* (4v), *četerdeset* (5v), *seržbu* (12r), *kervi* (12v), *serce* (12v), *oskvernit* (14r), *obernut* (14r) || *sarce* (2v), *sarcu* (12r), *milosardje* (12r, 21r). Stanje je po prilici slično i u drugim čakavskim tekstovima u 17. i 18. stoljeću, u kojima je $*r$ većinom dalo *er* ili (u nešto manjoj mjeri) *ar* (usp. Vigato 2013: 271). Na zadarskome je području slijed *ar*, primjerice, Vigato (2017a: 148) obilno zabilježio u oporukama s Molata, Ista, Oliba i Silbe, a donosi i potvrde istoga slijeda iz silbenske matice krštenih (Vigato 2014: 158). U ugljanskim je matičnim knjigama potvrđeno i *ar* i *er* (ali i slogotvorno *r*) (Vigato 2017b: 464), jednako kao i u tekstu *Zrcala duhovnoga* iz *Fatevićeva zbornika*, s tim da slijed *ar* u njemu izrazito prevladava, a *er* se pojavljuje vrlo rijetko (usp. Galić 2018: 145). Takvo je stanje zabilježio i Kapetanović (2003: 136) u *Historiji od Filomene*. Da je u prikazanju o Juditi i drugim spomenutim tekstovima doista riječ o fonološkoj, a ne o grafijskoj činjenici (tj. o bilježenju slogotvornosti r), moglo bi sugerirati stanje u pojedinim suvremenim čakavskim govorima. Slijed *ar* na mjestu $*r$ potvrđen je, primjerice, na sjeverozapadnim otocima zadarskoga područja (Premuda, Silba, Olib), dok je slijed *er* (uz ∂r) potvrđen na otoku Pagu u Metajni i gradu Pagu (usp. Lukežić 2012: 174).⁵

Kao i u drugim čakavskim tekstovima (usp. Vigato 2013: 274), i suvremenim čakavskim govorima (usp. Lisac 2009: 102), uobičajeni su primjeri s protetskim j : *jih* (5r, 10v), *jist* (15r), *jisti* (18v), *jizbine* (18r, 18v), *jijte* (20r).

Razmjerno su česti u tekstu primjeri zatvaranja vokala o pred nosnicima: *vojskum* (3r, 8r), *strašnum* (3v), *svum Betulijum* (7v), *smertum* (8v), *božum stražum* (9v), *žejum* (10v), *rukum mojum* (21r). Ta je značajka prisutna i u suvremenim

⁵ Za više primjera i čakavskih punktova na kojima se na mjestu $*r$ ostvaruje *ar*, *er* (ili ∂r) v. Lukežić 2012: 174.

čakavskim govorima, osobito na zadarskome otočnom području od Premude do Ugljana (usp. Lisac 2009: 99–100), a potvrđena je i u glagoljskim matičnim knjigama sa zadarskoga područja (za kaljske matične knjige usp. Vigato 2016: 33). Treba istaknuti da u zadarskome prikazanju promjena nije ni približno sustavna, odnosno da u mnogim primjerima zatvaranje nije zabilježeno: *sobom* (1r), *vom* (3v), *plačnom* (3v), *tužnom* (3v), *tobom* (13v).

Fonem *h* u glavnini je primjera u tekstu očuvan, a primjeri ispadanja – kao i u suvremenim otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja (usp. Špralja 2016b: 10–11; Galić 2018: 29), ali i starijim tekstovima nastalim na zadarskome području – primjerice oporukama sa sjeverozapadnih otoka zadarskoga područja (Vigato 2017a: 146) – potvrđeni su u oblicima glagola sa značenjem ‘htjeti’: *nihovo* (1v), *vaših* (1v), *reko*h (6v), *hudo* (7v), *oholih* (8v), *straha* (9v), *grih* (11r), *kruh* (15r) || *otiše* (1v), *otili* (5v), *oću* (6v), *oćeš* (16r).

Praslavenska se skupina **dj*, očekivano s obzirom na to da je tekst nastao na čakavskome području, odrazila kao *j*: *prohaja* (2r), *tuji* (7v), *tuje* (7v), *narejeno* (10r), *dohajaju* (10r), *grajani* (13r), *nevijena* (16r), *uvrijen* (17r), *narejuju* (17r), *rojen* (23r). Redoviti je rezultat prve jotacije praslavenske skupine **st*, kao i prve jotacije i palatalizacije skupine **sk – šć*: *godišć* (5v), *prošćenje* (12r), *iščete* (13v), *ščap* (15v).

U prefigiranim su izvedenicama od glagola **jbt* (> **iti*), kao i u oblicima glagola nastalim dodavanjem prefiksa osnovi **jbd-* (> **id-*), dosljedno sačuvane skupine *jt* i *jd*: *pojti* (2v), *dojti* (2v), *izajti* (6r), *pojdim* (6r), *dojdeš* (7v), *projde* (11v), *dojde* (11v).

U primjerima sa starom početnom skupinom **čbr-* beziznimno se čuva palatal *č*, tj. nema primjera njegova zamjenjivanja sa *c*: *čerleno* (5r), *černu* (12r), *černo* (22v). Početna je skupina *čr-* relativno često očuvana i u suvremenim (otočnim) čakavskim govorima zadarskoga područja, no nisu sasvim rijetki ni primjeri u kojima je ona zamijenjena sa *cr-* (usp. Lisac 2009: 102).

U početnome slijedu *vbś-* (< **wbś-*) sonant i frikativ dosljedno su premetnuti u svim primjerima osim u nominativu i akuzativu jednine muškoga roda zamjeničkoga pridjeva ‘sav’, u kojem se zbog vokalizacije jakoga poluglasa *v* i *s* ne ostvaruju susljedno: *svim* (1v), *svudu* (3v), *svih* (5v), *svako* (5v), *svemu* (6r), *svi* (6r) || *vas* (7v, 11r). Takvo je stanje u načelu i danas prisutno u srednjočakavskim govorima zadarskoga područja, s tom razlikom što je u mnogim govorima u nominativu i akuzativu jednine muškoga roda zamjeničkoga pridjeva uz oblik *vas* potvrđen i oblik *svas* s analoškim početnim *s(v)* prema oblicima kosih padeža, u kojima

je premetanje provedeno (usp. Benić 2014: 35–36; Špralja 2016b: 26–27; Galić 2017: 28). Dosljedna provedenost premetanja konsonanata u slijedu *vb*s- mogla bi pokazivati i kada je tekst nastao ili barem prije kojega razdoblja vjerojatno nije mogao nastati. U tom je pogledu, naime, relevantno stanje u tekstovima koji su na zadarskome području nastali u 17. stoljeću. Već u *Fatevićevu zborniku duhovnoga štiva* iz 1617. godine prevladavaju primjeri s provedenim premetanjem, no u svim su dijelovima zbornika, uključujući i one koji su jezično pomlađeni, solidno zastupljeni i primjeri u kojima premetanja nema (usp. Galić 2018: 156–157). U glagoljskim oporukama sa sjeverozapadnih otoka zadarskoga područja (Molat, Ist, Olib, Silba) Vigato (2017a: 149) također uočava prisutnost premetnutih i nepremetnutih oblika, ali ističe da su potonji posljednji put potvrđeni u oporuci iz 1658. godine. U svjetlu tih činjenica te s obzirom na praktički potpuni izostanak nepremetnutih oblika u tekstu zadarskoga prikazanja o Juditi, razložnim se čini utvrditi da rukopis nije mogao nastati prije početka druge polovice 17. stoljeća.⁶

Slijed **wb*- daje *v*, odnosno *va* u prijedlogu *v* (1r, 3r, 14r), *va* (1r, 5r, 14r, 22r), no u nizu je primjera potvrđen prijelaz u *u*: *u* (3v, 20r), *udovice* (11v), *udovicu* (12r), *udovici* (13v), *uzmi* (15v), *uvik* (23r), *uzeta* (24r). I u suvremenim su otočnim čakavskim govorima potvrđeni odrazi *v*, *va*, *u*, s tim da se čini da (u glavnini govora) prevladavaju primjeri s odrazom *u* (usp. Špralja 2016b: 26; Galić 2018: 24).

U prezentskim je oblicima glagola *moći*, kao i u drugih čakavskih pisaca 17. i 18. stoljeća (usp. Vigato 2013: 273), uobičajen rotacizam, tj. prijelaz intervokalskoga *ž* u *r*: *more* (2r, 4v), *moremo* (10v). Rijetko su ipak potvrđeni i primjeri s očuvanim *ž*: *može* (11v), *pomože* (11v). Rotacizam je vidljiv i u ostacima čestice *že*: *nigdar* (6r), *nikomur* (15r).

Završno je *l* u tekstu dosljedno očuvano, a takva situacija u načelu i jest najčešća u čakavskim tekstovima 17. stoljeća, premda su potvrđeni i primjeri ispadanja završnoga *l*, odnosno njegova prijelaza u *a* ili *o* (usp. Kapetanović 203: 137; Vigato 2013: 272): *pridobil* (1r), *poslal* (1v), *zgubil* (1v), *oslobodil* (5r), *otvoril* (5r), *branil* (7r), *bil* (12v), *postal* (12v), *slišal* (22v), *misal* (22v), *učinil* (23r).

Nova jotacija u tekstu pretežno nije provedena⁷ – *navišćenje* (1r), *govore-*

⁶ Nepremetnuti oblici nominativa i akuzativa jednine muškoga roda zamjeničkoga pridjeva ne priječe, dakako, takav zaključak s obzirom na to da je nepremetanje kod njih posljedica izostanka izravnoga kontakta sonanta i frikativa (zbog vokalizacije jakoga poluglasa), a takvi se oblici, uostalom, i danas mogu čuti u (nekim) štokavskim i čakavskim govorima.

⁷ Nema sumnje da zapisivač jasno razlikuje palatalne foneme *l* i *ñ* od neslivenih sljedova *l + j*, odnosno *n + j*. U primjerima relevantnim za utvrđivanje (ne)provedenja nove jotacije na mjestu

nje (12r), *prošćenje* (12r), *govorenjem* (12v), *svitovanje* (13r), *kopjah* (14r), *uzbignutju* (21v), *smertjum* (22r), *bratjo* (22v), *bratjo* (24r), *imanje* (24r), *veselje* (24v) – a primjeri u kojima to nije slučaj vrlo su rijetki: *milošću* (11v) (v. također analoški genitivni oblik *milošće* /2r/). Takvo je stanje u načelu uklopivo u opću sliku čakavskih tekstova 17. stoljeća, premda ta slika, s obzirom na raznolikost čimbenika koji utječu na provođenje nove jotacije u pisanim tekstovima (usp. Kapetanović 2004: 251), nije, dakako, jednolična. U *Historiji od Filomene* iz 1672. g. također su, primjerice, potvrđeni mnogi primjeri s neprovedenom novom jotacijom, premda ima i primjera u kojima je ona provedena (Kapetanović 2003: 136, 137; 2004: 250). U Barakovićevoj pak *Vili Slovinki* uočavaju se dubletni ostvaraji, i to na način da se potvrde s provedenom promjenom mogu pronaći u rimama, a primjeri bez promjene izvan rime (npr. *veseļe* u rimi sa *žeļe*, a *veselje* izvan rime) (usp. Kapetanović 2004: 249). Razmjerno su često, premda ne i dosljedno, primjeri nove jotacije potvrđeni u glagoljskome *Fatevićeve* zborniku *duhovnoga štiva* iz 1617. g.⁸ (usp. Galić 2018: 155–156), potvrda iz prve polovice 17. st. ima i u oporukama sa sjeverozapadnih otoka zadarskoga područja (npr. *braću* i *braća* u oporuci iz 1642. g.; Vigato 2017a: 110), a primjeri se lako pronalaze i u zapisima u glagoljskim matičnim knjigama sa zadarskoga područja iz istoga razdoblja: *navišćena* [*navišćeña*] (1614., GM Rava, 222); *zapričene* [*zapričeñe*] (1627., GM Rava, 222; 1628., GM Kali [4]).

Sonant *l* u slijedu ‘velar + *l*’ iza kojega se nalazi prednji vokal u više je primjera prešao u *l*: *kļeče* (4r), *ugļedal* (9v), *pogļeda* (13r), *pogļedaj* (13v). Ta je promjena potvrđena i u suvremenim govorima zadarskoga područja (usp. npr. Benić 2014: 34–35; Špralja 2016b: 31, 32; Galić 2017: 33), ali i u starijim tekstovima čiji se nastanak vezuje uz to područje.⁹

starijih sljedova *l_{bj}* i *n_{bj}* nalazimo, naime, isključivo slovne kombinacije *lj* i *nj*. Te se slovne kombinacije pak nikada ne rabe na mjestima na kojima je neupitno riječ o palatalnim fonemima *l* i *n*, koji su praktički uvijek zabilježeni kombinacijama *gl(i)*, odnosno *gn(i)*. Odatle je jasno da se slovničkim kombinacijama *lj* i *nj* ne bilježe palatalni fonemi *l* i *n*, tj. da je u primjerima kao *imanje* (24r) i *veselje* (24v) riječ o neslivenim sljedovima *n + j*, odnosno *l + j*.

⁸ Važno je pritom istaknuti da primjeri s provedenom novom jotacijom nisu potvrđeni samo u jezično pomlađenom *Zrcalu duhovnome*, nego i u zborničkim tekstovima prepisanim sa starijih (srednjovjekovnih) matica.

⁹ Promjena je potvrđena u nizu hrvatskoglagoljskih neliturgijskih zbornika, ali i drugih rukopisa nastalih na zadarskome području (usp. Galić 2018: 139; Kapetanović 2003: 137). Treba ipak istaknuti da nije riječ o promjeni svojstvenoj isključivo govorima (i tekstovima) zadarskoga (otočnog) područja. Primjere sam pronašao i u hrvatskoglagoljskim neliturgijskim zbornicima nastalim na ličkome području (npr., u *Kolunićeve* i *Oksfordskome zborniku*). Zahvaljujem Ivani

Završno je *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima u svim primjerima u tekstu nepromijenjeno: *prosim* (1r), *gubim* (1r), *sobom* (1r), *vojskum* (8r), *smertum* (8v), *boľum* (9v), *stražum* (9v), *žejum* (10v), *tobom* (13v), *poznajem* (23r), *tlačim* (23r), *hitam* (23r), *tim* (24r), *jednom* (24r), *grem* (24v). Takvo bi stanje možda moglo biti relevantno i za datiranje teksta. U matičnim knjigama nastalim na zadarskome području u prvoj polovici 17. stoljeća primjera prelaska *-m > -n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima gotovo da uopće nema (usp. npr. GM Olib, GM Kali, GM Rava), a takvo je stanje, primjerice, i u *Fatevićevu zborniku duhovnoga štiva* iz 1617. godine. U rukopisima iz prvih desetljeća druge polovice 17. stoljeća situacija je nešto drugačija te se u njima mogu pronaći primjeri promjene (1. jd. prez. *san* /1660.; GM Olib [70]/; I jd. *Mihon* /1663.; GM Kali [11]/; I jd. *Šimon* /1671.; GM Kali [13]/), premda načelno završno *m* u većini slučajeva i dalje ostaje neizmijenjeno.¹⁰ Od 80-ih su godina primjeri promjene *-m > -n* u zapisima sve češći, a u početnim desetljećima 18. stoljeća – ovisno, dakako, o zapisivaču, a vjerojatno i drugim čimbenicima, koje bi tek trebalo detaljnije ispitati – počinju i prevladavati nad primjerima u kojima je *-m* neizmijenjeno. U svjetlu takvoga stanja u rukopisima sa zadarskoga područja – i, naravno, uz nužnu ogradu koja slijedi odatle što je sastavljač zadarskoga prikazanja mogao namjerno zadržavati završno *m* kao posljedicu književnojezičnoga stiliziranja – uglavnom neizmijenjeno *-m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima uz rijetke iznimke moglo bi se uklopiti u Tomasovićevu (i Morovićevu) pretpostavku o nastanku rukopisa u drugoj polovici 17. stoljeća.

Stare su suglasničke skupine očuvane u primjerima kao *dvignul* (9v), *človik* (12r), *človiški* (12r), *človiku* (16v). Vrijedi upozoriti i na promjene u suglasničkim skupinama. U tom je pogledu relevantan navedeni primjer *človiški*, u kojem je afrikata *č* zamijenjena frikativom *š*, što je jedna od promjena koje Brozović određuje kao adrijatizme (usp. Brozović i Ivić 1988: 84). Ista je promjena potvrđena i u primjerima *doškala* (1v) (nakon ispadanja vokala *a*) i *junaško* (24v). U primjeri *hći* (16r) i *hćerko* (21v) potvrđen je prijelaz *k > h* u skupini *kć*. Potvrđeno je i nekoliko primjera ispadanja sonanta *v* u suglasničkim skupinama: *kraľestvu* (17r), *četerti* (19v).

Kurtović Budji, koja me upozorila na ovjerenost promjene u suvremenim ličkim čakavskim govorima.

¹⁰ Vigato (2013: 271) ističe da su općenito kod čakavskih pisaca 17. stoljeća primjeri prijelaza *-m > -n* sporadični.

2.2. Morfološke osobitosti

U *o*-osnovama muškoga i srednjega roda u lokativu jednine potvrđen je većinom nastavak *-i*: *Nabukonosor rekal ħemu biše, svu svoju odluku ku v serci imiše* (2r); *va vom plačnom, tužnom doli* (3v); *ugodna bila je molitva na nebi* (14v). Rjeđe su potvrde analoškoga (dativnoga) nastavka *-u*: *U miru ti tja odhodi* (13v); *namislili su da ote je potrošit v šenici, va uļu i va vini popit* (17v).

U *a*-osnovama u genitivu jednine prevladavaju oblici s nastavkom *-e* (< -*e*) preuzetim iz starih osnova na meki suglasnik, no potvrđeno je i nekoliko primjera sa starijim nastavkom osnova na tvrdi suglasnik *-i* (< -*y*): *nevoļe* (3v), *voļe* (3v), *sumĥe* (5v), *zemļe* (6v), *pravice* (7r), *krajine* (7v), *kuće* (18v), *poglavice* (21r), *žene* (21v), *službenice* (21v) || *Juditi* (1r), *sramoti* (20r), *tugi* (10v), *zapriki* (19r).

Jednosložne imenice obično imaju kratke množinske oblike, tj. ne dobivaju uglavnom u množini sufiks *-ov-*: *kļuče* (2r), *listi* (2v), *zidi* (2v), *bogi* (6v), *muži* (17r), *miši* (23v). Rijetko su potvrđeni primjeri tzv. duge množine: *gradove* (2r, 10v), *darove* (2r). U nominativu množine imenice *Egipćanin*, potvrđen je oblik s dočetkom *-ane*: *Al su jih počeli mučit Egipćane* (5r). Takvi su množinski nominativni oblici imenica na *-anin* i danas prisutni u otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja (usp. Lisac 2009: 109; Benić 2014: 218; Galić 2018: 44), a potvrđeni su i u starijim tekstovima nastalim na tome području (usp. Kapetanović 2003: 138; Vigato 2013: 277).

U genitivu množine *a*-osnova uobičajen je nulti nastavak: *ali je već blizu zemal vaših došal* (1v); *ħim je poslal pak množtvo plepelic* (5v); *ča si rekal nama prorokujuć od Izraviļitan i od ħihovih kuć* (6v); *jednu od udovic tvojih* (14r). U *o*-osnovama je pak uz nulti nastavak potvrđen i nastavak *-ov*: *griħ otac naših mi slidili nismo* (12r); *Svi vam nose dari i kļuče od gradov za ne bit pobjeni od vaših soldatov* (4r); *od griħov kada se pokaju* (5v).

U dativu, lokativu i instrumentalu množine sačuvani su stari nastavci. U dativu je množine *o*-osnova potvrđen nastavak *-om*: *Ko zlo je učinil tim gradom v kih je bil?* (1v); *selom i gradovom on jur ne oprasća* (2r); *I svim već narodom jakost je pravļena i vaša umića svud pripovidana* (17r). U lokativu množine *o*-osnova potvrđen je nastavak *-ih*, dok je u *a*-osnovama zabilježen nastavak *-ah*: *prez onih ki gredu na koñih jašuć* (1v); *po berdih skaću* (10v), *bil je napastovan i po mnogih tugah teško iskušivan* (12v); *va vaših rićah ne krivice* (13r); *ter se slave jošće va svojih kočijah, v oružju, va sabļah i va oštarih kopjah* (14r). U instrumentalu je kod *o*-osnova muškoga roda najčešći nastavak *-i*, a kod *a*-osnova nastavak *-ami*: *Sa*

oci našimi mi smo sagrišili (11r); *Bog je naš uvriježen z grihi priteškimi* (17r); *Po vom su pasali suhimi nogami ljudi izraviški z dicom i ženami* (5r); *ter peru suzami stare opačine* (9v). Kod *o*-osnova su u instrumentalu množine potvrđeni i primjeri s dočetakom *-mi*: *ter ga Olofernu s ključmi zručite* (11r); *terčali su za slugi tvojimi s oružjem i s koňmi i s kolesnicami* (14r). Instrumental množine pak imenice *sluga* potvrđen je jednom s nastavkom *-i*, kako je vidljivo iz prethodnoga primjera.

U akuzativu množine *o*-osnova muškoga roda potvrđen je nastavak *-i* (< *-y*), koji je svojstven i suvremenim čakavskim otočnim govorima zadarskoga područja (usp. Lisac 2009: 109–110), a čest je (ili uobičajen) i u starijim tekstovima nastalim na tome području (usp. Vigato 2016: 33; 2017: 150; Galić 2018: 151): *neka grade zidi i fortice tverde* (2v); *vrutki čuvaju vojnici nevirmi* (10v); *za jet Oloferna puti zastiraju* (9v); *pripeľaj mi popi* (11v). Rjeđe su u *o*-osnovama muškoga roda potvrđeni primjeri akuzativa množine s nastavkom *-e* (> *-e*): *noseć mu darove i ključe od grada* (2r); *Olofernu daste ključe vaše* (11r); *zazval je na pir službenike svoje* (19v). I u *a*-osnovama u akuzativu množine potvrđeni su nastavci *-i* (< *-y*) i *-e* (< *-e*), s tim da je stari nastavak tvrdih osnova i ovdje češći od staroga nastavka mekih osnova: *da će obstrit stazi i jošće sve puti* (4r); *dat će nam jih v ruki* (5v); *Na noge ju diľ stanite* (16v).

U *i*-osnovama ženskoga roda primjetan je snažan utjecaj imenica *a*-osnova: *Je li dopušćeno da rečem dvi riće* (1r); *pred Ćim milošće nisu zadobili* (2r); *od kaldejske kerve ti ljudi izhode* (4v); *Nam Olofern smertum priti* (8v); *tako sa žejum ćemo jih pomorit* (10v); *Al s pomoćum Boga moga ne bojim se svega toga* (10r); *Nit je voľa tvoja va jakostah koňskih* (14v); *Sve ove tri noće s manum ćeš hoditi* (19r). Takvih primjera ima i u matičnim knjigama sa zadarskoga područja; usp. *hćeron* (GM Kali [18]; GM Bibinje [10]), *hćerun* (GM Kali [18]). U manjem su broju primjera potvrđeni i očekivani (neanaloški) nastavci *i*-osnova: *s kum nas Oloferno davi prez milosti* (10v); *On će iziskati kapľe kervi naše* (12v); *pervo sunćene svitlosti* (18v); *božje milosti* (18v). Vrijedi istaknuti da je imenica *glad* muškoga roda (*Kada je paka bil glad po svem ovom mistu /5r/; jošće z više toga glad naskočil jih je /17r/*), što ne iznenađuje s obzirom na to da “[o]blićje *glad*, *-i* počinje u hrvatski standardni jezik prodirati (...) tijekom druge polovice 19. st.” (Bošnjak Botica, Budja i Hržica 2018: 70).

Arhaičnosti su solidno očuvane i u pridjevsko-zamjениčkoj sklonidbi. U lokativu je množine, primjerice, potvrđen nastavak *-ih*: *ter se slave jošće va svojih kočijah, v oružju, va sabľah i va oštrih kopjah* (14r); *Nit je voľa tvoja va jakostah koňskih* (14v). U instrumentalu je pak množine uobičajen nastavak *-imi*: *kada terčali su za*

slugi tvojimi (14r); *rad žeje mej mertvimi se broje* (17r).

U tekstu je potvrđena upitna i odnosna zamjenica *ča*, no razmjerno su brojne i potvrde zamjenice *što*: *ča si rekal nama prorokujuć od Izravižitan i od nihovih kuć* (6v); *što je to što misli Ozija činiti* (11v); *Govorite ča ste htila* (15r); *ako ti uzman-ka što jesi donila, ča ćemo učiniti tebi, ženo mila?* (18v). Kod pokaznih zamjenica u nominativu su potvrđeni oblici postali od praslavenskih osnova, bez spajanja s anaforičkom zamjenicom *-j*: *puk ov* (1r, 5v), *ta puk* (8v).

Infinitivi su u tekstu često apokopirani, no nisu rijetki ni primjeri s očuvanim završnim *i*: *vidit* (1r), *zatajit* (1r), *pravit* (1r), *past* (3r), *reć* (3v), *ležat* (6v), *spoznat* (6v) || *jisti* (9r), *pohoditi* (15r), *nositi* (18r), *piti* (18r, 19v). Inače su u otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja infinitivi većinom neokrnjeni (usp. Lisac 2009: 111; 2010: 126; Benić 2014: 364), a ovjerenost apokopiranih oblika u prikazanju dijelom se zasigurno može objašnjavati i metričkim razlozima.

U trećem licu imperativa potvrđeni su tzv. zamjenski imperativni oblici, tj. sveze modalne čestice *neka* i prezentskoga oblika odgovarajućega broja: *nek ne smeta* (11v), *neka se spomenu* (12v), *neka ... prebude* (14v), *neka ... da* (15v). Jednostavni su oblici trećega lica potvrđeni samo u izrazima koji se mogu smatrati ustaljenima: *Bog Gospodin s tobom budi* (13v).

Oblici kojima se izražava predbuduće vrijeme većinom se sastoje od svršenoga prezenta glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga: *stala budeš* (16r), *budu spominali* (22r), *bude slišal* (22v). Potvrđen je, međutim, i primjer sveze svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva: *bude ... priti* (11v).

U tekstu su potvrđeni posebni kondicionalni oblici glagola *biti*: *bim imil* (3r), *bimo ... znali* (7v), *bite bili* (11r). Posebni su kondicionalni oblici, dakako, potvrđeni i u suvremenim otočnim čakavskim govorima zadarskoga područja, s tim da su u njima, za razliku od stanja u prikazanju, većinom ograničeni na množinu (*bimo, bite*)¹¹ (usp. Lisac 2010: 127; Benić 2010: 430; Galić 2017: 49)

2.3. Napomene o sintaksi

Razmjerno su često u tekstu potvrđeni primjeri antecedaranja (nepovratnih) posvojnih zamjenica u njihovu sintaktičkom području, što je u većini slučajeva (su)rečenica u kojoj se nalaze. Zanimljivo je da su u tekstu pronađeni primjeri

¹¹ Ponegdje se ipak posebni oblici mogu čuti i u prvome i drugome licu jednine (usp. Lisac 2009: 111; Galić 2017: 49^f).

antecediranja nepovratnih posvojnih zamjenica svih triju lica u njihovu sintaktičkom području: *Svim ovim poslao je Nabukodonosor kralj da bi mu plaćali od njihovih zemalj.* (17–18); *ne plaćem se mene, nit mojega blaga* (2v); *Prostri tvoju ruku* (3v, 14r); *Pravi tvoje ime, nemoj se bojati* (7v); *Uzmi tvoj šćap v ruki* (15v). Upotreba nepovratnih posvojnih zamjenica umjesto povratno-posvojnih obično se u literaturi objašnjava empatijskim razlozima (usp. Mihaljević 1990). Navedeni bi primjeri mogli podupirati i pretpostavku o talijanskome predlošku zadarskoga prikazanja (usp. Tomasović 1985). Talijanski jezik, naime, ne posjeduje ekskluzivne povratno-posvojne izraze (tj. umjesto njih rabi uobičajene nepovratne posvojne zamjenice za prvo, drugo, odnosno treće lice), pa bi česti primjeri antecediranja posvojnih zamjenica u njihovu sintaktičkom području možda mogli upućivati na talijanski predložak teksta.

Na isti bi zaključak mogle upućivati još neke sintaktičke činjenice. Razmjerno su često potvrđene kalkirane romanske konstrukcije. Najviše je među takvima potvrda za konstrukciju ‘za + infinitiv’: *A je l Oloferno, prosim te, sinko moj, veće se uputil za izajti na boj?* (1v); *vaļa pomoć za branit se iskat* (2v); *Svi vam nose dari i kluče od gradov, za ne bit pobjeni od vaših soldatov* (4r); *izajdite za sritit se s nima* (24v). Potvrđene su, međutim, i druge, primjerice konstrukcija ‘prez + infinitiv’ – *zapovidam pod veliku penu, da tri dni pustite hodit ovu ženu kuda godir oće po noći i po dne, prez učiniti ňoj zapriki nijedne.* (19r) – konstrukcija ‘od + genitiv’ – *želeći se zvati Bogom od naroda* (2r); *al ni mogla pasat od Egipta vojska* (5r); te kauzativna konstrukcija ‘činit + A + infinitiv’: *činel me je svezat* (8r). U tekstu su zabilježeni i primjeri upotrebe priloga *tja* uz glagole koji označavaju udaljavanje od mjesta radnje: *Zato su od sebe svih tja odtirali* (5r); *U miru ti tja odhodi* (13v); *Bižte svi tja, bratjo, kamo god ki more* (24r).

Enklitike su, doduše rijetko, zabilježene u tekstu i na početku naglasne cjeline: *Sad dakle izvijte, častni gospodine, su l pali va ki grih ili opačine* (5v); *Ako su pali va koje kriviñe, ćemo jih pridobit brez svakoje sumñe* (5v).

Kod predikata izraženih složenim glagolskim oblicima čija je sastavnica glagolski pridjev radni te kod imenskih predikata čija je sastavnica pridjev između subjekta drugoga lica kojim se izražava poštovanje (*Vi*) i glagolskoga pridjeva radnoga (kod glagolskih predikata izraženih složenim glagolskim oblikom), odnosno pridjeva (kod imenskih predikata) ostvaruje se semantička sročnost. Drugim riječima, pridjev, odnosno glagolski pridjev u takvim se primjerima nikada ne slaže u broju s (množinskim) subjektom obzirom na to da je uvijek u jednini: *Zdrav budite, kralju Ozija imenom* (7v); *Što god ste otila, govorite s nami* (11v); *Is-*

tinu ste rekla, *Judith udovice* (13r); *Govorite ča* ste htila (15r); *Gospa moja draga, evo sam donila, ča god* ste mi bila vi zapovidila (15r).

2.4. Iz leksika

U tekstu je potvrđeno razmjerno mnogo leksičkih talijanizama: *fortice* (2v), *fortica* (2v), *koltrinu* (4r), *jušto* (4r), *pasaju* (4r), *soldatov* (4r), *pajiz* (5r), *pasat* (5r), *lanče* (5v), *bandi* (7v), *gurli* (10r), *bokun* (15r), *penu* (19r), *špijajuć* (20v), *kunfinov* (24v). Rijetko su zabilježeni i germanizmi: *špot* (6r, 11r, 14r), *škodi* (16v); a potvrđen je i jedan turcizam – *perčin* (20v). U značenju ‘pepeo’ zabilježen je leksem s prijevornim likom *o* u prvome slogu – *popelom* (3r), inače svojstven sjeverozapadnim čakavskim govorima (usp. Borys 2007: 72–74; Lisac 2009: 84). Potvrđen je u više navrata leksem *meč* (13v) (*mečem* /2r, 14r, 22v/, *meča* /11r/), koji je poznat iz hrvatskoglagoljskih tekstova, a nalazi se i u Marulića, Glavinica itd. (usp. Matasović i dr. 2016: 579). U tekstu je u značenju ‘gnjev, ljutnja’ potvrđen leksem *jad* (12r), svojstven čakavskim govorima izvan južnočakavskoga dijalekta (usp. Lisac 2009: 157). Leksem *simo* (8r, 9v, 24r) zabilježen je u mnogim suvremenim čakavskim govorima (usp. Lisac 2009: 114), rjeđi je u štokavaca, a vrlo uobičajen kod kajkavaca (usp. Galić i Lisac 2015: 19). U tekstu je zabilježen leksem *grem* (10r, 24v) (*gre* /19r/), svojstven čakavskim i nekim štokavskim govorima. Isto vrijedi i za leksem *kup* ‘hrpa, gomila’ (11r). Izdvajamo na kraju i primjere kontaktne sinonimije: *Boje je v sužanstvu živuć Boga hvalit, nego umrit ter svim za špot i porugu bit* (11r); *Ni to govorenje, ko milost priteže da li hitrije jad i seržbu užeže* (437–12r).

3. Zaključak

Nepotpune (fragmentarne) spoznaje o raširenosti pojedinih jezičnih osobitosti u ranome i zreloj novovjekovlju (ili upravo spoznaje o njihovoj raširenosti na većem području) kao i općenito o dijalektalnoj slici zadarskoga (i uopće čakavskoga) područja u tome razdoblju onemogućavaju da se u rukopisu izdvoje jezične činjenice koje bez ostatka upućuju upravo na zadarsko (otočno) područje kao mjesto njegova nastanka. Ipak, istovremena zastupljenost u tekstu nekoliko pojava svojstvenih suvremenim čakavskim otočnim govorima zadarskoga područja, ali i starijim kodeksima nastalim na tome području mogla bi upućivati da je rukopis

doista nastao na nekom od otoka u okolici Zadra. Takva su obilježja, primjerice, ikavsko-ekavska zamjena jata s ovjerenošću ikavskih odraza i ondje gdje bi se prema pravilu Jakubinskoga i Meyera očekivali ekavski, (nesustavni) primjeri prijelaza $o > u$ u slogovima zatvorenim nosnikom, potvrde prijelaza $l > /$ iza velara i ispred prednjih vokala, nastavak $-i$ u akuzativu množine o -osnova

Barem dvije jezične (fonološke) pojave mogle bi biti relevantne za datiranje rukopisa – premetanje frikativa i sonanta u skupini $*wbś-$ te neizmijenjenost završnoga m u nastavcima i nepromjenjivim riječima. U skupini $*wbś-$ frikativ i sonant dosljedno su premetnuti u svim primjerima osim u nominativu jednine zamjениčkoga pridjeva *vas*, u kojem je premetanje spriječila vokalizacija jakoga poluglasa. Vodeći se činjenicom da su primjeri s neprovedenim premetanjem u rukopisima sa zadarskoga područja u opadanju tijekom prve polovice 17. stoljeća te da su u nekim istraženim rukopisima posljednje potvrde nepremetanja potvrđene u prvome desetljeću druge polovice 17. stoljeća, razložno je na temelju dosljedne provedenosti premetanja u prikazanju kao donju granicu njegova nastanka odrediti polovicu 17. stoljeća. S druge pak strane, očuvanost završnoga m u nastavcima i nepromjenjivim riječima – uz ogradu da nije riječ o književnojezičnom stiliziranju – može se uklopiti u Tomasovićevu (i Morovićevu) pretpostavku da je rukopis nastao u drugoj polovici 17. stoljeća. Takav zaključak slijedi odatle što su u pregledanim rukopisima sa zadarskoga (otočnog) područja u prvim desetljećima druge polovice 17. stoljeća potvrde prijelaza $-m > -n$ prilično rijetke te se znatniji broj primjera pojavljuje od 80-ih godina toga stoljeća.

LITERATURA

- BENIĆ, M. 2014. *Opis govora Kukljice*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- BORYŚ, W. 2007. *Čakavske leksičke studije*. Matica hrvatska. Zagreb.
- BOŠNJAK BOTICA, T.; BUDJA, J.; HRŽICA, G. 2018. Rodovna i sklonidbena dvojnost imenica u hrvatskom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 44/1: 57–88.
- BRATULIĆ, J. 1985. Trajanje srednjovjekovnih prikazanijskih tekstova. *Dani Hvar-skoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 2/1: 58–68.
- BROZOVIĆ, D.; IVIĆ, P. 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. JLZ “Miroslav Krleža”.
- GALIĆ, J. 2017. Govor otoka Rave. *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*. Božin, D. Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Zadar: 11–60.
- GALIĆ, J. 2018. Fonološke osobitosti *Zbornika u Berčićevoj zbirci br. 5 i Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva*. *Slovo* 68: 99–169.
- GALIĆ, J.; LISAC, J. 2015. Govor otoka Vira i njegov leksik. *Čakavska rič* 43/1–2: 5–30.
- GM Bibinje = *Glagoljska matica vjenčanih Župe sv. Roka u Bibinjama 1714. – 1825*. 2010. Prir. Kero, P. Stalna izložba crkvene umjetnosti. Zadar.
- GM Kali = *Glagoljska matica vjenčanih 1623. – 1711.; Glagoljska matica umrlih 1698. – 1753. Župe sv. Lovre u Kalima*. 2012. Prir. Kero, P. Stalna izložba crkvene umjetnosti. Zadar.
- GM Olib = *Pet glagoljskih matica krštenih Župe Uznesenja BDM na Olibu 1565. – 1668*. 2011. Prir. Kero, P. Stalna izložba crkvene umjetnosti. Zadar.
- GM Rava = *Glagoljske matične knjige Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Ravi 1613. – 1830*. 2016. Ur. Bunčuga, B.; Faričić, J.; Kero, P. Stalna izložba crkvene umjetnosti – Sveučilište u Zadru. Zadar.
- KAPETANOVIĆ, A. 2003. Jezične značajke i leksikografska obrada fra Ivanove *Filomene* iz 17 stoljeća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 131–155.
- KAPETANOVIĆ, A. 2004. Sekundarna jotacija u hrvatskom jeziku književnosti. *Riječki filološki dani* 5. Ur. Lukežić, I. Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka: 247–254.
- LISAC, J. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.

- LISAC, J. 2010. Leksik otoka Ista. *Čakavska rič* 38/1–2: 123–134.
- LUKEŽIĆ, I. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobinščine. Zagreb – Rijeka – Čavle.
- MATASOVIĆ, R.; PRONK, T.; IVŠIĆ, D.; BROZOVIĆ RONČEVIĆ, D. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak: A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MOROVIĆ, H. 1973. Zadarsko prikazanje o Juditi. *Zadarska revija* 22/2: 89–124.
- PAVLOVIĆ, C. 2007. Juditine metamorfoze (Marulić – Gavran – Senker). *Colloquia Maruliana* 16: 313–326.
- RAFOLT, L.; TATARIN, M. 2010. Oslobođenje Betulije Antuna Gleđevića: jedna u nizu “scenskih Judita”. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 37: 129–185.
- ŠPRALJA, R. 2016a. Vokalizam govora Zaglava na Dugom otoku. *Čakavska rič* 44/1–2: 5–78.
- ŠPRALJA, R. 2016b. Konsonantizam govora Zaglava na Dugom otoku. *Kroatologija* 7/2: 1–59.
- TOMASOVIĆ, M. 1985. “Komedia od Juditi”. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 2/1: 197–205.
- VIGATO, I. 2013. Čakavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*. Ur. Bičanić, A.; Katičić, R.; Lisac, J. Croatica. Zagreb: 263–297.
- VIGATO, I. 2014. *Jezik i pismo najstarije sačuvane silbenske glagoljske matice krštenih*. Sveučilište u Zadru. Zadar.
- VIGATO, I. 2016. Jezične osobitosti ravskih glagoljskih rukopisa Madrikule sv. Roka i Kvaterana iz 17. i 18. stoljeća. *Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave. II. Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Roka, 1764. – 1892.; Glagoljska kopija iz Libra kvaterna, 1769. – 1849*. Ur. Bunčuga, B.; Faričić, J.; Kero, P. Stalna izložba crkvene umjetnosti – Sveučilište u Zadru. Zadar: 29–39.
- VIGATO, I. 2017a. *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*. Sveučilište u Zadru. Zadar.
- VIGATO, I. 2017b. Jezik kaljskih glagoljskih matice krštenih u usporedbi s jezičnim osobitostima matičnih knjiga krštenih iz Kukljice, Preka i Sutomišćice. *Kali*. Ur. Faričić, J. Sveučilište u Zadru – HAZU – Općina Kali. Zadar: 463–468.

On the Language of Zadar Religious Drama of Judith

ABSTRACT

The National and University Library in Zagreb preserves a Latin manuscript of an unknown author, entitled Komedia od Juditi, which is believed to have originated in one of the islands of Zadar area in the late 17th or early 18th century. Although claims about the area of origin of the text rest on its linguistic features, the language of the manuscript has not yet been described in detail. In this paper the phonological, morphological, syntactic and lexical features of the Komedia od Juditi are described and an attempt is made to identify linguistic phenomena that show that it originated in the area of Zadar. An attempt is also made to determine whether the linguistic features of the text support the claim that it originated in the late 17th or early 18th century. With this goal, the linguistic peculiarities of the manuscript are compared with the situation in the modern Čakavian local dialects of the Zadar (island) area, but also with the situation in older manuscripts (books, wills, texts from non-liturgical miscellanies etc.) produced in that area.

KEYWORDS: Komedia od Juditi, linguistic features, Čakavian